

Istra 1943. godine*

Na početku prosinca 1942. godine, poslije rasturanja Prve istarske partizanske čete¹, koja je predstavljala prvi veći pokušaj neposrednog povezivanja Istre s NOP-om u krajevima preko granice, i kojoj je bilo namijenjeno da odigra značajnu političku ulogu, u Istri je opet ostalo samo nekoliko partijsko-političkih radnika, koji su se suprotstavili neprijatelju kao David Golijatu, potpuno izolirani i puni upornog fanatizma da propagiraju ideje NOP-a i u vrlo teškim uvjetima pokrenu stanovništvo ovog poluotoka u oslobodilačku borbu pod rukovodstvom KPH.

Talijanske su vlasti osjetile gibanje među stanovništvom i više nisu gajile iluzija da su Istru uspjele izolirati od oslobodilačke borbe naroda u užoj Hrvatskoj i Sloveniji. Još uvijek poduzimaju mjere u istom cilju: tragaju za organizatorima NOP-a i njihovim istomišljenicima u gradu i selu, ubacuju svoje špijune, hapse, nastavljaju mobilizirati te su do kapitulacije mobilizirale i godište 1926, dakle mladiće od 17 godina. Da bi suzbile propagandu, vlasti su već u ožujku 1943. godine izdale naredbu o zapljeni svih privatnih radio-prijemnika, budući da je stanovništvo, prateći vojne operacije, slušalo Moskvu, London i Slobodnu Jugoslaviju, te tako saznavalo i o borbama u Jugoslaviji².

Međutim, sve to nije mnogo pomagalo jer je talijansko-fašistička vlast bila sve slabija i gubila autoritet. Stanovništvo je očekivalo slom Italije, a o tome su pričali čak i talijanski vojnici. Mnogi se nisu odazivali mobilizacijskom pozivu već su se posakrivali ili odmah uz pomoć političkih radnika krenuli u Šoški parizanski odred u Slovenskom primorju ili bili prebačeni u Gorski kotar, u jedinice V operativne zone. Tako je npr. potkraj veljače 1943. godine u Gorski kotar došlo 66 dobrovoljaca iz Istre³.

U to je vrijeme Istra još prilično bila izolirana od onoga što se događalo preko granice. Nema točnih direktiva, pa se nastavlja s propagandom i osnivanjem NOO-a, od kojih mnogi još nisu organi vlasti već organi NOP-a, slično kao što su u to vrijeme u Slovenskom primorju bili odbori OF-a. Uvjeti za rad još su uvijek teški, ne samo zbog strukture talijanske

* Ovo je prošireni tekst referata što je pročitano na Pazinskom memorijalu, u Pazinu, 26—28. rujna 1973.

¹ Prvu istarsku partizansku četuu formirao je kao 5. četuu II bataljona »Vladimir Gortan« potkraj kolovoza 1942. Štab II primorsko-goranskog partizanskog odreda u Tršću, kraj Gerova. U sastavu čete bilo je 14 boraca. Komandir je bio Anton Raspor, a politkomesar August Vivoda Arsen. Četa se prebacila u Istru na sektor Planika 3. rujna 1942. i tu postavila logor. Petog prosinca 1942. četuu su napale talijanske vojne jedinice. No, borci su se sretno izvukli, podijelivši se u nekoliko grupa.

² Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, (dalje: IHRPH) KP-268/420, izvještaj Josipa Matasa Andrića, 5. ožujka 1943.

³ IHRPH, KP-268/412, izvještaj Okružnog komiteta KPH za Hrvatsko primorje (dalje OK) CK-u KPH.

fašističke vlasti već i zato što se dio stanovništva (ono što je ostalo od sposobnih) ponešto teže javlja u partizanske redove, a i prihvat novih boraca još nije dobro organiziran, mada već ima i dobrovoljaca. Uz to i rukovodstva organizacija KP Italije ili neki njihovi članovi koji su imali veliki utjecaj, posebno u Puli, Rovinju i Labinu, ne prihvaćaju NOP kao svoj a djeluju i neki drugi faktori.

Politički radnici morali su u takvim prilikama raditi individualno uz međusobno konzultiranje, a osim idejno-političkog i ilegalnog iskustva, izuzev Josipa Matasa, nisu imali i ratnog iskustva. Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje (negdje se javlja i puni naslov, tj. i za Istru) koji je bio nadležan za Istru daleko je na oslobođenom teritoriju Hrvatskog primorja i bio mu je pristupačan samo dio Istre. »Područje južno i zapadno od Učke, dakle središnja, južna i zapadna Istra, bilo je za OK-a doista istureni dio, udaljen za svakodnevno povezivanje, teže pristupačan [...]»⁴. Redovite veze uz povremenu izmjenu izvještaja i direktiva ili susrete nisu bile dovoljne za uspješnije vođenje Pokreta i ustanka, za bržu mobilizaciju i afirmaciju NOO-a, a na kraju, i za razvitak NOP-a u Istri.

Čini se da tada još ni CK KPH nije do kraja definirao stav kako što brže razviti NOP u Istri i koliko se angažirati, iako je bio uvjeren da je to nužno pa je u tom cilju organizirano slao kadrove u Istru preko OK KPH za Hrvatsko primorje već 1942. godine. (Oni koji su prije toga došli, došli su uz odobrenje svojih partijskih organizacija i Komiteta na temelju poziva CK KPH od lipnja 1941. i Okružnice br. 3 CK KPH od 30. rujna 1941. godine.) No, ti kadrovi nemaju određenih kompetencija, a ni točnih uputa (uostalom, Istra je tada bila još svojevrsna nepoznanica) već jedino da u Istri šire ideju NOP-a i da je tako uključuje u pokret ustaničkih krajeva Hrvatske. Svaki je od njih, dakle, bio individualno odgovoran za svoj rad OK-u KPH za Hrvatsko primorje i od njega je primao upute i daljnje direktive ali u velikim vremenskim razmacima. To, dakako, kako se kasnije i pokazalo, nije moglo pogodovati bržem razvoju NOP-a u Istri.

Potreba za brže širenje NOP-a i mobilizacije u Istri 1943. godine stvorila je najprije partijsko rukovodstvo za Istru, koje je za svoj rad kolektivno odgovaralo OK KPH za Hrvatsko primorje, a zatim i viša rukovodstva NOO-a.

Bilo je to od presudne važnosti, jer je, tek što se NOP Istre konsolidirao, tek što se NOP politički osamostalio, došlo do pada fašizma i uskoro do kapitulacije Italije, kad je vlast trebalo silom preuzeti i preuzeli su je NOO-i.

Budući da je pitanje osnivanja rukovodstva za Istru bilo od vrlo velike važnosti, nužno mu je posvetiti veću pažnju. Potrebno je naglasiti da se NOP-u u Istri nametalo pitanje samostalnog rukovodstva već od 1942. godine, bez obzira na razgranatost NOP-a. Negativnosti zbog nepostojanja takvog rukovodstva ispoljile su se najviše u trenutku masovnog ustanka. S obzirom da je u organizacionom pogledu teritorij Istre bio u

⁴ Vinko Antić, Uključivanje Istre u NOP Hrvatske i priključenje domovini, zbornik: Priključenje Istre Jugoslaviji, Rijeka 1968, 60.

nadležnosti OK KPH za Hrvatsko primorje, on je pokretom u Istri i rukovodio, a pitanje rukovodstva za Istru je ostavio za vrijeme »kad se rad bude više razgranao«⁵.

U svom pismenom odgovoru Moši Albahariju Marku, koji je iz Štaba II odreda pisao OK-u 15. lipnja 1942. godine javljajući da će biti održana konferencija na kojoj će biti razrađen plan o radu u Istri, OK 19. lipnja 1942. izričito kaže: »[...] svi vi koji radite ili ste radili na tom terenu ne predstavljate nikakav forum, pa prema tome ne možete sazivati ni konferenciju niti je održati bez sporazuma s nama [...]«⁶.

Potrebu formiranja posebnog rukovodstva za Istru uvidjela je i Anka Berus koja je kao instruktor CK bila u Hrvatskom primorju. Ona piše Centralnom komitetu KPH 18. srpnja 1942. godine: »na teren Istre otišlo je u zadnje doba dosta drugova na rad, ali se osjeća hitna potreba, da se riješi pitanje tamošnjeg rukovodstva ili bar određivanje druga, koji bi za taj rad odgovarao, jer je nužno potrebno da neki odgovorni drug bude na tom terenu [...]«⁷.

Da je pitanje rukovodstva NOP-a u Istri bilo 1942. godine vrlo aktualno vidi se i iz odgovora CK KPH 2. lipnja 1942. godine OK-u KPH za Hrvatsko primorje u kojem mu nalaže da se mora povezati s drugovima u Sloveniji radi osnivanja zajedničkog rukovodstva za Istru i Goricu, jer da je CK KP Slovenije, odmah nakon okupacije zemlje, dobio nalog od CK KPJ da se poveže s KP Italije i da uspostavi komitet za Goricu i Istru.⁸

Iz pristupačnih arhivskih podataka nije poznato što je u tom pogledu učinjeno, osim što se Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje pismeno obratio CK-u Slovenije za informacije o tomu što je poduzeo, jer se namće potreba formiranja partijskog rukovodstva za Istru.

Iz navedenog se može možda tumačiti uspostavljanje veza u Istri sve do Pule 1941. godine Oskara Kovačića, člana CK KP Slovenije, zaduženog za Trst, a koje se kidaju njegovim hapšenjem i provalom organizacije potkraj 1941. godine.

Činjenica je, međutim, da je već u travnju 1942. godine osnovan Pokrajinski komitet KP Slovenije za Primorsku i da su na terenu bila 53 člana KP Slovenije i oko 100 odbora OF-a⁹, što znači da je CK Slovenije taj zadatak izvršavao samo za slovenski dio Istre, dok su u hrvatskoj Istri i dalje politički radnici radili individualno i s pojedinačnom odgovornošću prema OK-u KPH za Hrvatsko primorje.

S tim uvjetima rada, tj. da svaki politički radnik radi sam po svom nahođenju i povremenim uputama OK za Hrvatsko primorje, NOP Istre je ušao i u 1943. godinu.

⁵ I. Kovačić, Građa za historiju NOP-a u Istri u drugoj polovici 1942, u: Prva istarska partizanska četa, Rijeka 1972. 107. Pismo OK Moši Albahariju Marku.

⁶ Isto.

⁷ Istra i Slovensko primorje, Beograd 1953, 263.

⁸ IHRPH, KP-266/62.

⁹ T. Ferenc, Kratak pregled razvoja KPS in OF u Slovenskem primorju od decembra 1942. do septembra 1943. Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 1/1, Ljubljana 1960, 106.

U Istri tada još nije bilo organizacija ni ćelija KPH. Na tome se tek radilo, a organizacije KP Italije tada još nisu bile prihvatile NOP.¹⁰

Prema izvještaju Josipa Matasa Andrića OK-u za Hrvatsko primorje, 17. II 1943, i OK-a CK-u KPH, 1. III 1943, na početku te godine u Istri su osnovana četiri mjesna komiteta KPH: 1. Pula, koji obuhvata Pulu, Medulin, Valturu, Marčanu, Krnicu, Vodnjan, Fažanu i Peroj; 2. Svetvinčenat, koji obuhvata Svetvinčenat, Bale, Rovinj, Žminj, Barban i Sveti Ivan na Raši (u izvještaju OK CK-u 23. III 1943. ne spominje se Rovinj, a navode se Kanfanar, Šajini, Cukerići, Beronci¹¹ i Smoljanci¹²; 3. Labin¹³, koji je tada radio pod rukovodstvom talijanske KP; 4. Pazin, gdje je mjesni komitet bio tada u formiranju, a obuhvaćao je Tinjan, Poreštinu, Karojbu, Novake, Boljun i druga mjesta. Osim tih, u Puli je postojao i Rejonski komitet koji su sačinjavali grad Pula i tvornice.¹⁴ U drugom izvještaju OK-a CK-u od 23. III 1943. na temelju Andrićevog izvještaja stoji da u Puli »djeluje talijanska Kompartija, a naši da su prodrli u sva sela: Medulin, Valdebek, Pomer, Valtura, Kavran, Šegotići, Marčana, Krnica, Vodnjan, Fažana, Peroj, Štinjan i Sikići.«¹⁵

Ono što pada u oči u izvještaju Josipa Matasa Andrića jest podatak da je osim četiri mjesna komiteta formiran i »jedan KK, to jest privremeno rukovodstvo za Istru«¹⁶.

Međutim, u svom političkom izvještaju od 4. ožujka 1943. OK-u KPH za Hrvatsko primorje, nakon što je dao prilično nepovoljnu ocjenu rada na terenu, Andrić pita: »da li da radimo s talijanskom Partijom odvojeno ili zajednički na ovom terenu? Jer sada stvaram rukovodstvo i osnivam Kotarski komitet. Da li da uzmemo i jednog talijanskog predstavnika (. . .).«¹⁷ U tom izvještaju, dakle, Andrić tek najavljuje formiranje Kotarskog komiteta, iako je prije javio da je rukovodstvo osnovano. Ali je interesantno da na kraju pisma Andrić kaže: »treba da imenujete sekretara za Istru i da se meni pripremi smena jer se osjećam vrlo slab (. . .).«¹⁸

Postoji mogućnost da je u to vrijeme, tj. od 17. veljače do 4. ožujka, rukovodstvo zaista formirano, ali bez konzultacija s OK KPH i da je Josip

¹⁰ Prema nekim podacima (A. Burčić, Pazinski memorijal 1972. i Ljubo Drndić) na Pazini su bile formirane već 1942. partijske organizacije, npr. ona koju je u selu Maričići osnovao Mario Špiler. Organizacije su prestale djelovati uslijed policijske provale. Vlado Juričić (MNRI, M-196/m) navodi da je u ožujku 1943. u blizini sela Rapavela na Poreštini osnovana partijska organizacija i da su tom prilikom u Partiju primljeni Joakim Rakovac, Tone Šuran, Mirko Rakovac, Ivan (Đovanin) Rakovac i učitelj iz Rapavela, a da je istovremeno u Pazinu i u Zarečju (kraj Pazina) osnovana kandidatska grupa.

¹¹ Mjesto s tim imenom na području općine Pula ne postoji, te se sigurno odnosi na selo Režanci.

¹² IHRPH, KP-268/413.

¹³ U izvještaju OK KPH stoji »u Dulinu«, a to je loše pročitano Andrićev rukopis »u Labinu«.

¹⁴ IHRPH, KP-268/395 i KP-268/412.

¹⁵ IHRPH, KP-268/413.

¹⁶ IHRPH, KP-268/395.

¹⁷ IHRPH, KP-268.

¹⁸ IHRPH, KP-268. U kraćem razgovoru Josip Matas nije se mogao svega toga sjetiti. Trebalo je da se kasnije ponovo sastanemo. No, to nismo učinili do objavljivanja ovog teksta.

Matas bio izabran za sekretara, ili se tek radilo na formiranju rukovodstva a Andrić se naziva sekretarom budući da je bio odgovoran za koordinaciju na cijelom teritoriju Istre u smislu citiranog pisma Anke Berus. Postoji, međutim, još jedna indicija koja upućuje na formiranje partijskog rukovodstva u to vrijeme. Silvo Milenić Lovro, 11. siječnja 1943, s Kastavskog puta piše OK-u o suradnji s KPI u Istri, a zatim kaže: »(...) naši tamo su stvar postavili ispravno, nastoje prodret i početi raditi samostalno (...).«¹⁹

Okružni komitet KPH za Hrvatsko primorje u svom izvještaju CK KPH 1. ožujka 1943. godine prenosi sadržaj Andrićevog pisma koje uopće ne komentira već navodi: »Tako su sad, a kako drug obaveštava, tamo formirana četiri MK²⁰ i privremeno rukovodstvo za Istru (...).«²¹ Ali u pismu Matasu, u odgovoru na njegovo pismo od 4. ožujka, OK piše 23. ožujka 1943: »O formiranju Kotarskog komiteta ne možemo vam dati svoje mišljenje sve dok nam ne pošaljete iscrpan izvještaj o tome kako zamišljate to formiranje, koje ljude imate u vidu, iz kojeg kraja, kakve su mogućnosti njihovog rada, kretanja, itd.«²² Mišljenje da je partijsko rukovodstvo formirano u Karojbi, prema sjećanju sudionika 10. ožujka 1943, ne treba a priori odbaciti jer postoji mogućnost da su politički radnici održali taj sastanak ili kao već formirano rukovodstvo ili da su ga tada formirali u smislu citirane najave Josipa Matasa OK-u. No, u tom slučaju u rukovodstvu nisu mogli biti ni Silvo Milenić Lovro ni Vlado Juričić. Vlado Juričić je, naime, u Istru ponovo došao na rad po liniji SKOJ-a potkraj ožujka 1943,²³ a Milenić je stigao u Istru, kamo ga je uputio OK-a, 3. travnja 1943. godine, što se vidi iz njegova pisma OK-u od 6. travnja 1943. godine, gdje navodi da je stigao u Lanišće.²⁴

Partijsko rukovodstvo za Istru, dakle, formirano navodno 10. ožujka 1943. godine u Karojbi, nije moglo biti u onom sastavu, kakav je do sada bio prihvaćen.²⁵

Prema arhivskoj dokumentaciji moglo bi se pretpostaviti da je sastanak u Karojbi bio održan tek 23. travnja 1943. godine i da je trajao gotovo dva dana. Tom sastanku su (u dokumentu se ne navodi mjesto) naime, prisustvovali: Josip Matas Andrić, Ljubo Drndić Vladlen, Božo Kalčić, Ante Drndić Stipe, Silvo Milenić Lovro, tj. oni koje spominjemo u vezi sa sastankom u Karojbi 10. ožujka. Na tom je sastanku teritorij Istre podijeljen na sedam sektora ili baza i za svaki od njih određen po jedan, ili dva

¹⁹ I. Kovačić, n. dj., 139.

²⁰ Mjesni komitet.

²¹ IHRPH, KP-268/412.

²² IHRPH, KP-268/432.

²³ IHRPH, KP-268/432.

²⁴ IHRPH, KP-269/442. Milenić navodi da je 3. travnja stigao na određeno mjesto u rajon baze 5 — Lanišće, gdje je radio Raspor. Naziv »rajon baze 5« upućuje na neku raniju podjelu Istre.

²⁵ Josip Matas u razgovoru s autorom nije prihvatio takvu interpretaciju, tvrdeći da su sastanku prisustvovali i Vlado Juričić i Silvo Milenić. Slično tvrdi i Ljubo Drndić. Za datum nemaju čvrstih argumenata, već to govore prema sjećanju. Taj se inače podatak tako pisao u svim publikacijama. Na to je pitanje već upozorio P. Strčić, NOP u Istri svibnja 1943. godine, *Istarski mozaik*, 1—2—3/1968, 113.

politička radnika (dakle ono isto što se govori o sastanku u Karojbi) i to: Punkt Istra — Lanišće — Raspor, baza 1 Buzet — Ante Cerovac, baza 2 Pazin — Ljubo Drndić Vladlen, baza 3 Poreč — Ante Drndić Stipe i Božo Kalčić, baza 4 Labin — Silvo Milenić Lovro, baza 5 Svetvinčenat — Ivan Motika i Červar, te baza 6 Pula — Josip Matas Andrić. Predviđena je bila još i baza 7, čini se u Klani, no nije poznato je li formirana, ali je Anton Raspor bio dužan održavati vezu s Brgudom.²⁶

Tada je vjerojatno osnovano i privremeno rukovodstvo koje je kao stalno formirano u srpnju iste godine.²⁷ To proizlazi iz izvještaja Silva Milenića Lovre s punkta »Istra«²⁸ OK-u za Hrvatsko primorje, 10. svibnja 1943. godine, u kojem, uz ostalo, stoji: »23. prošlog mjeseca održali smo sastanak, na kojem smo barem donekle uspjeli povezati Istru. (. . .). Odmah smo odredili termin za drugi sastanak na koji ćemo pozvati još nekoje drugove, koji dolaze u obzir za predviđeno partijsko rukovodstvo za Istru.« Navode se već spomenuta imena i podjela Istre na 7 sektora.²⁹

Opširniji izvještaj o tome bio je još 27. travnja dostavljen u Rijeku Antunu Kosiću Riku.³⁰ No, pošto je on bio već 28. travnja uhapšen, izvještaj je sigurno dospio u ruke policiji, što dokazuju provale i hapšenja u Istri. Zbog toga su i Silvo Milenić Lovro i Ljubo Drndić Vladlen poslali, svaki za sebe, kraći izvještaj. Drndić piše 11. svibnja i također navodi podjelu Istre na 6 baza, koje su povezane s punktom Istra »gdje dolaze kuriri iz preka i gdje se šalju mobilizirani borci«.³¹

Da je rukovodstvo formirano, ali vjerojatno kao privremeno, govori drugi jedan izvještaj koji je Milenić uputio 12. svibnja s punkta »Istra« Mati, tj. Mati Kršulju, sekretaru OK: »Računao sam da neće biti moguće stvoriti takvo rukovodstvo kakvo već imamo danas«, ali da će morati još ostati i »neko vreme raditi na osamostaljenju rukovodstva«.³²

U nastavku pisma Milenić kaže da postoje uvjeti da se rukovodstvo formira te predlaže da njegovi članovi budu: Vladlen (Ljubo Drndić), Andrić (Josip Matas), Božo (Kalčić), (Ante) Cerovac, Mario (?), Vlado (Juričić), Stipe (Ante Drndić) i jedan drug iz MK Labin.³³

U kasnijem kraćem vremenskom razmaku OK i njegov delegat u Istri Milenić počeli su sumnjati u neke partijske radnike, te je došlo do izmjena

²⁶ U svojim sjećanjima, vidi Prva istarska partizanska četa, Rijeka 1972, str. 189, Josip Matas navodi da je za Poreč, Tinjan i pravac prema Rovinju bio zadužen Božo Kalčić, za područje Pazina, sjeverno od Mirne i istočno od Učke Vlado Juričić, za područje Motovuna, Vižinade, te predio u pravcu Umaga braća Drndić, za općinu Buzet i okolicu Ante Cerovac (iako nije bio član rukovodstva), za teritorij istočno od Krasa Anton Raspor (iako nije bio član rukovodstva), za punkt 01, Lovro Milenić, a Josip Matas za područje Labina i južni dio Istre.

²⁷ D. Ribarić, Borbeni put 43. Istarske divizije, Zagreb 1969., str. 33, citira prema Istra i Slovensko primorje, Beograd 1953, str. 274, dokument OK partijskom rukovodstvu za Istru od 23. ožujka 1943. Prema tome značilo bi da je partijsko rukovodstvo već postojalo.

²⁸ Punkt ili baza koja se označava i s 01.

²⁹ P. Strčić, n. dj., 118.

³⁰ Antun Kosić Riko do hapšenja bio je sekretar partijskog rukovodstva za Rijeku.

³¹ P. Strčić, n. dj., 124. Ljubo Drndić piše OK-u da je 27. travnja bio u Rijeci i da je Riku predao iscrpne izvještaje Lovre, Stipe, Vlada i Vladlena.

³² Isto, 128.

³³ Isto, 129.

u rukovodstvu. Milenić javlja Mati Kršulju, 19. VI 1943, nakon povratka iz Istre: »(...) formirano privremeno rukovodstvo trebalo je izmijeniti u sporazumu s vama (...). Prije odlaska ja sam formirao ipak rukovodstvo za sada od 4 člana, da barem budu povezani i podržavali veze sa bazama te održali kontakt sa masama preko NOO dok se ja ponovo vratim«. Prema istom izvještaju u tom su rukovodstvu bili: Andrić (Josip Matas), Božo (Kalčić), Vlado (Juričić) i Dušan (Jardas).³⁴ Tek potkraj srpnja rukovodstvo je prošireno i činili su ga: Andrić (Josip Matas), Božo (Kalčić), Dušan (Jardas), Milka (Milenić), Jovo (Joakim Rakovac) i Valov (pseudonim koji nisam uspio identificirati). U rukovodstvo je ponovo primljen i Vladlen Ljubo Drndić, dok je Vlado Juričić postavljen u rukovodstvo SKOJ-a. Od tada to rukovodstvo priznaje i OK. To se vidi iz Milenićeva izvještaja OK-u, 6. kolovoza 1943,³⁵ u kojem stoji: »prije toga formalno nije bilo od naše strane priznato part(ijsko) Rukovodstvo za Istru«.

To odugovlačenje s formiranjem samostalnog rukovodstva za Istru bez sumnje je štetilo razvoju NOP-a u Istri. To je bio nesumnjivo rezultat nepovjerenja i omalovažavanja rada partijsko-političkih radnika, rezultat nepoznavanja osnovnih prilika u Istri nastalih poslije njenog pripajanja talijanskoj državi, i neosnovanih sumnji prema nekim članovima Partije i političkim radnicima, te šabloniziranog shvaćanja NOP-a. Odnos prema pojedinim političkim radnicima i njihovom radu ovisio je o ocjeni delegata OK KPH za Hrvatsko primorje Silva Milenića Lovre, koja je bila čas dobra, čas loša, i to u kraćim vremenskim razmacima. Da je mnogo što ovisilo o jednom čovjeku govori i kritika koju je partijsko rukovodstvo uputilo Mileniću i OK za Hrvatsko primorje na sastanku 26. i 27. listopada 1943. godine, kad je detaljno analizirano stanje nastalo njemačkom ofenzivom. Uz ostalo, rečeno je da je »vrlo opasna greška kad pojedinac počinje da predstavlja cjelinu«, te da i OK »pomaže pri stvaranju takvog štimunga«.³⁶

Drugo važno pitanje bilo je pitanje vojnog rukovodstva u Istri. Rečeno je već da u Istri cijelo to vrijeme nije bilo iskusnih boračkih kadrova, kakve su neprestano tražili politički radnici, naročito poslije pada fašizma, kad je mobilizacija pojačana i kad je trebalo poći u oružani ustanak.

Kapitulacija Italije nije iznenadila partijsko rukovodstvo za Istru što se vidi iz ranije prepiske OK-a i CK KPH. Na poticaj iz Istre, OK već 5. srpnja 1943. godine piše CK-u KPH da u Istru treba uputiti desetinu iskusnih boraca. Isto je ponovio 23. kolovoza 1943. godine: »Mi smatramo da je stvar oko upućivanja desetine u Istru važna i hitna, pa vi o tome odlučite!« Partijsko rukovodstvo za Istru piše još 1. kolovoza 1943. godine OK-u o potrebi upućivanja desetine partizana, »koji poznaju forme vojne organizacije, ukoliko nam ne pođe za rukom da je sami stvorimo«. U to vrijeme, naime, bilo je mnogo ljudi po šumama koji se nisu odazvali

³⁴ IHRPH KP-269/500. To je moglo biti na sastanku u selu Marečići, na Pazinštini, koje Matas spominje da je postalo centar »za buduće sastanke« (Prva istarska partizanska četa, Rijeka 1972., 189). Identifikaciju Dušana dao mi je usmeno Josip Matas.

³⁵ Fotokopija dokumenta, u nesređenom fondusu fotokopija Muzeja narodne revolucije Istre — Pula (dalje MNRI).

³⁶ Fotokopija dokumenta, u nesređenom fondusu fotokopija MNRI.

mobilizacijskom pozivu, te ih je trebalo vojnički organizirati.³⁷ Taj je zahtjev u oštrijoj formi ponovio Ljubo Drndić u pismu OK-u 31. kolovoza 1943: »Pitanje desetine postavljamo kao pitanje dana. Pokret u Istri se širi i jedva mu držimo uzde (...). Pitanje desetine je za nas vrlo važno. Ali to moraju bitiiskusni borci, koji će sutra biti sposobni da povedu i komanduju našim domaćim trupama.«³⁸

Desetina ipak nije poslana, iako je OK to, uz ostalo, javio CK KPH 18. kolovoza 1943. godine.³⁹ Na čelo ustanika stali su opet politički radnici, koji su oružanim diverzantskim akcijama započeli još prije kapitulacije Italije. Kad je objavljena kapitulacija, oni predvođe ustanike na garnizone i razoružavaju ih. Nije čudo da su se, kad je istodobno trebalo jačati vlast NOO-a, gubili u sporednim pitanjima i da nisu uspjeli održati potpunu kontrolu u rukama, kad se ni rukovodstvo nije uspjelo sastati i odrediti jedinstvene smjernice za daljnji rad.⁴⁰

Radi uspješnije kontrole, jer su se u ustaničke redove uvukli i nepoželjni i nedobronamjerni elementi⁴¹, i radi organiziranja ustanika u vojne jedinice za borbu s njemačkom vojskom, osnovano je bilo vojno rukovodstvo za Istru i Slovensko primorje — Štab istarsko-slovenskog partizanskog odreda.

Prema sjećanju Ivana Motike⁴² odmah nakon izbijanja ustanka i preuzimanja civilne vlasti osnovan je i štab Istarsko-slovenskog partizanskog odreda u sastavu: komandant, Viktor Dobrila (Slovenac); zamjenik komandanta, Ivan Motika (Hrvat); politkomesar, Silvo Milenić (Lovro) (Hrvat), zamjenik komesara, Franjo Segolin (Slovenac); 1. operativni oficir, Josip Matas Andrić (Hrvat); 2. operativni oficir, Franjo Jurišević (Slovenac); 3. operativni oficir, Vlado Juričić (Hrvat); obavještajni oficir, Martin Car (Hrvat) i šef kancelarije, Mario Cherin (Talijan iz Rovinja). Štab je imao zadatak da organizira vojne jedinice, komande mjesta, da se brine o redu i miru i dr. No nije dugo djelovao, a čini se da se nije uspio u cjelini ni sastati.

Štab je bio formiran najkasnije 15. rujna 1943. godine, od kada datira njegov izvještaj pod brojem 1/43 o vojno-političkoj situaciji upućen OK za Hrvatsko primorje i Pokrajinskom komitetu za Slovensko primorje s potpisom komandanta Viktora Dobrile i politkomesara Silva Milenića⁴³.

Bila je to očito neminovna improvizacija vojnog rukovodstva, jer je trebalo brzo raditi i više se nije moglo čekati na pomoć izvana. Ljubo Drndić i Milka Milenić pišu OK-u za Hrvatsko primorje 9. rujna 1943. godine: »Direktive nismo mogli čekati. U ovakvim časovima jedan sat zakašnjenja

³⁷ Sve je citirano prema V. Antić, *Priključenje...*, 78.

³⁸ IHRPH, KP-270/615.

³⁹ V. Antić, *Priključenje...*, 78.

⁴⁰ Izvještaj Partijskog rukovodstva za Istru 26. XI 1943. OK-u KPH za Hrvatsko primorje, MNRI, nesređeni fundus fotokopija.

⁴¹ Izvještaj Partijskog rukovodstva za Istru 26. XI 1943. OK-u KPH za Hrvatsko primorje, MNRI, nesređeni fundus fotokopija.

⁴² Ivan Motika, U redovima NOP-a u Istri 1942—1943. godine, u *Priključenje Istre Jugoslaviji*, Rijeka 1968, 413.

⁴³ IHRPH, KP-271/654a, fotokopija.

može odlučiti o ishodu poduhvata (. . .). Narodu je dato oružje i stvara se već bataljon (. . .). Naše je mišljenje da je ovo što smo poduzeli pravilno⁴⁴.

No nije točno poznato kako je došlo do osnivanja tog štaba i kada je i zašto prestao djelovati. Čini se da je do osnivanja štaba došlo na inicijativu rukovodstva NOP-a mimo znanja Glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, te da je prestao djelovati osnivanjem, odnosno dolaskom štabova za Istru, odnosno za Slovensko primorje. Poznato je, naime, da je GŠ Slovenije imenovao Operativni štab za zapadnu Sloveniju, kamo je pripadalo i Slovensko primorje 18. rujna 1943. godine, a da je GŠ Hrvatske imenovao Operativni štab za Istru 20. rujna s komandantom Savom Vukelićem i politkomesarom Jožom Skočilićem.⁴⁵ Rukovodioci su u Pazin došli 23. rujna i tu konstituirali štab, kooptirajući kadar iz partijskog rukovodstva i ranijeg štaba slovensko-istarskog bataljona. Štab je odmah formirao jedinice: Prvu i Drugu istarsku brigadu, Odred »Učka« i odredio im sektore djelovanja.⁴⁶

U takvim prilikama Operativni štab sukobio je s nizom problema, te je učinio ono što je mogao učiniti, uz značajne propuste na koje mu je ukazalo partijsko rukovodstvo za Istru na sastanku 26. i 27. listopada 1943.⁴⁷

S obzirom da je svega nakon devet dana od konstituiranja OŠ za Istru uslijedila njemačka ofenziva, kad je razbijena istarska partizanska vojska, ocjenjujemo da se NOP u Istri i vojno kasno konsolidirao. Da je to bilo potrebno ranije učiniti (pitanje je samo je li to GŠ bilo moguće) najrječitije govori i izvještaj Operativnog štaba za Istru Štabu 13. divizije u tim danima u kojem navodi da mu je »najhitnije potrebna (. . .) pomoć: 1. Najmanje 200 kadrovaca, nekoliko štabova bataljona, komandi četa i dva štaba brigada, zamjenika polit. komesara bataljona, četa i 7 za brigade (. . .) Mi smatramo ovde da smo Istri trebali posvetiti mnogo veću pažnju (. . .). Pošaljite nam sve Istrijane koji su sada u tim brigadama, koji bi poslužili za rukovodioce u jedinicama, odborima i komandama mjesta, kao iskusni borci.« Zahtijevalo se još mnogo toga.⁴⁸

Operativni štab za Istru predviđa da bi nedostajanje iskusnih kadrova »moglo biti odsudno u daljem toku događaja«⁴⁹.

Jedno od najvažnijih pitanja bilo je i pitanje mobilizacije. Ocjenjujući NOP u Istri 1943. godine treba istaknuti da za političke radnike, odnosno za rukovodstvo, i tada nije bilo lako provesti širu mobilizaciju dijela stanovništva — u vojnom značenju te riječi. Hrvatsko stanovništvo je bez dvoumljenja prihvaćalo ideju NOP-a i svesrdno je pomagalo njegov razvitak. No, mobilizacija je bila prilično spora u nekim dijelovima Istre.

⁴⁴ *Ljubo Drndić*, Razdoblje prve istarske slobode i pazinski 25. rujna 1943, u *Priključenje Istre Jugoslaviji*, Rijeka 1968, str. 390.

⁴⁵ *V. Antić*, *Priključenje . . .*, 87, i *N. Crnković*, *Neki pogledi na vojni položaj Istre u rujnu 1943.*, *Istarski mozaik*, 1—2—3/1968, 82. *D. Ribarić*, n. dj., 43, navodi datum formiranja Operativnog štaba za Istru 19. rujna.

⁴⁶ *D. Ribarić*, n. dj., str. 43 i 45.

⁴⁷ V. sjećanja *Jože Skočilića*, politkomesara Operativnog štaba za Istru, citirano u *D. Ribarić*, n. dj., 62—68.

⁴⁸ *D. Ribarić*, n. dj., 49—50.

⁴⁹ *D. Ribarić*, n. dj., 53.

U tome su važnu ulogu imali i psihološki razlozi. Teško je bilo, naime, i starim i mlađim ljudima, koji su relativno dobro živjeli, odlučiti se za partizanske redove, i to još van Istre — daleko od rodnog kraja. Bili su to ili vrlo mladi ili ljudi već u godinama, budući da su talijanske vlasti sve najsposobnije uspjele već mobilizirati ili držati u zatvorima. Mobilizaciju je otežavalo i nepostojanje neke vojne partizanske jedinice na tome tlu.

No vrlo je važan bio i ekonomsko-socijalni razlog, koji je već tada dobro uočio Ljubo Drndić. On u svibnju 1943. godine piše Okružnom komitetu KPH za Hrvatsko primorje, vjerojatno reagirajući na njegove sugestije i zahtjeve, uz ostalo: »Prvo nego uopće počnemo da govorimo o mogućnostima organiziranja moramo imati pred očima činjenicu da je Istra dvadeset godina stenjala pod jarmom fašizma, a to znači da je bačena nazad najmanje za pola vijeka. Stoga i na naše izvještaje o stanju organizacije mora se malo drukčije gledati i biti na čistu s time da ne možemo računati na organizaciju onog stepena i one jačine kao kod vas preko.«⁵⁰

Ocjenjujući NOP u Istri ne smijemo zaboraviti, a to je i Drndić već tada naglasio u tome izvještaju, životne uvjete istarskih seljaka i radnika u to vrijeme. Uzimajući u obzir ratne prilike, standard istarskog stanovništva bio je u prosjeku visok. Godišnji prinosi, zahvaljujući pogodnim atmosferskim uslovima, bili su zadovoljavajući i poljoprivredna proizvodnja normalna. Radnika je bilo vrlo mnogo, posebno na boksitu i u ugljenokopima, ali je to bio pretežno poluproletarijat, koji je poslije radnog vremena mirno obrađivao svoje imanje i bio je zadovoljan nadnicom od 16 lira dnevno, te, kako piše Drndić, budući »da ima komadić palente ne dolazi radniku na pamet da se pobuni protiv tog izrabljivanja!«⁵¹ U gradovima su živjeli radnici, ali su bili u većini Talijani, a s njima je još teže išlo. Za Pulu, npr., u istom izvještaju Drndić piše: »(. . .) ima priličan broj radnika koji posjeduju samo 'deset prstiju', ali su većina Talijani te nam je rad tu ograničen.«⁵² Ekonomski položaj masa nije išao u prilog propagandi narodnooslobodilačke borbe.

Ono što je u tom času pokretalo vangradsko hrvatsko stanovništvo Istre bio je nacionalni moment, te je još uvijek bilo potrebno idejno-politički djelovati na radnike, a posebno na poluradnike radi stvaranja klasnih boraca, koji neće u borbu stupati samo za svoja nacionalna prava. Tada je trebalo do maksimuma iskoristiti očitu mržnju prema fašizmu koja je ujedinjavala sve i omogućavala okupljanje najširih slojeva u antifašističku frontu.

Mobilizacija za vojne jedinice do pada fašizma išla je, kako je rečeno, sporo ali samo ako mislimo na masovnost i ako je usporedimo s onom u nekim drugim krajevima Hrvatske a apstrahiramo mjesne okolnosti. Ima nekoliko izvještaja koji govore o odlasku Istrana u partizanske redove, i to već na početku 1943. godine i ranije. Istina, realne su mogućnosti bile ipak veće, ali nisu mogle biti iskorištene uslijed nedovoljnog broja partij-

⁵⁰ P. Strčić, n. dj., 123.

⁵¹ Isto.

⁵² Isto.

sko-političkih i vojno iskusnih radnika i već spomenutih razloga.⁵³ Došavši u Istru, u Lanišće, 3. travnja 1943. godine, Silvo Milenić Lovro, javljajući se OK-u, uz ostalo, piše: »Zapazio sam dobrih elemenata u selima, bistri, voljni borbe, sa neopisivom mržnjom protiv fašizma, ljudi spremni na sve.«⁵⁴ Razlog za slab odaziv mobilizaciji vidi u slaboj organizaciji. Iz jednog kasnijeg izvještaja vidi se da je organizacija mobilizacije u Istri bila, u tadašnjim uvjetima, ipak dobra ali da nije provedena dobro akcija prihvatanja dobrovoljaca. Osamnaestog travnja 1943. godine OK-a javlja CK-u: »Iz Istre nam javljaju da postoji mogućnost mobilizacije samo je velika poteškoća u prebacivanju preko granice koju je okupator blokirao.«⁵⁵ A znamo da je talijansko-jugoslavenska granica bila blokirana, više nego obično od samog početka rata, tj. talijanskom okupacijom dijelova Hrvatske. Kako se više osjećao blizi slom talijanskih vojnih snaga i fašizma, tako je i pokret u Istri rastao, a s njim i broj novomobiliziranih, posebno u srpnju i kolovozu kad je mobilizirano 400 boraca⁵⁶ među kojima je bilo najviše onih koji se nisu odazvali mobilizacionom pozivu Badoglijeve vlasti. Vrlo je karakteristično ono što piše Ljubo Drndić Vladlen 31. kolovoza 1943. OK-u: »Pokret u Istri se širi i jedva da mu držimo uzde. Mobilizacija poprima sve veće razmjere. Nismo u stanju da je zaštitimo. Postavljaju nam već zasjede, a mi smo često prisiljeni da pratimo po 50 ljudi s dvije pištolje. Mnogi politički radnici ne uzimaju na sebe odgovornost, a i kuriri se bune. Da nam propadne jedan takav transport to bi značilo ozbiljan udarac. Mobilizacija bi bila otežana, baze bi nam propale, a što je najgore dali bismo materijal reakciji da udari na nas.«⁷⁵

Činjenica je, dakle, da je do masovnije mobilizacije došlo oko polovice ljeta 1943. godine i da je za njenu organizaciju i rukovođenje bilo potrebno više političkih i vojnih rukovodilaca nego što ih je tada bilo.

Mnogo teže je, međutim, prema pisanoj dokumentaciji išlo s mobilizacijom Talijana u Istri. S obzirom da je bilo već prihvaćeno u svjetskoj javnosti da je Istra teritorijalno provincija Italije, pitanje njenog sjedinjenja s Jugoslavijom nije u Istri ni u članstvu KP Italije nikad postavljano. Pitanje je, a to bi trebalo dublje proučiti, koliko se može odnositi na Istru stav — izjava KP Italije iz 1931. godine o pravu naroda na samoopredjeljenje. Budući da ni rukovodstvo Komunističke partije Italije nije zauzelo svoj stav o NOP-u Jugoslavije u Istri, odnosno budući da nije prihvatilo oružanu borbu⁵⁸, NOP u Istri dočekan je od pojedinih grupa talijanskih komunista kao nacionalistički pokret. Da bi pokret dobio na širini i sadržaju, partijski su radnici Istre već od 1941. godine, a posebno od 1942, uspostavljali veze s organizacijama i pojedinim članovima KP Italije, pa čak i s rukovodstvom u Trstu. Ti su kontakti, međutim, imali vrlo male

⁵³ IHRPH, KP-269/437, iz Izvještaja OK-a 2. travnja 1943. prema Andrićevom izvještaju.

⁵⁴ V. bilj. 24.

⁵⁵ Citirano prema V. Antić, *Priključenje...*, 78.

⁵⁶ D. Ribarić, n. dj., 35.

⁵⁷ IHRPH, KP-270/615.

⁵⁸ D. Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata*, Beograd 1962., 70, i V. Antić, *Priključenje...*, 62—68.

efekte. Jedan je od najvećih propusta i taj što se u tom smislu nije vodila jedinstvena politika i akcija u Istri i u Slovenskom primorju.

Samo je manji dio članova KP Italije prihvatio NOP, a u tome su prednjačili komunisti Pule i Labina. U Puli je bila organizirana grupa od 35 komunista, članova KP Italije, koji su surađivali s članovima KPH.⁵⁹

Tada je tu postojala i vrlo jaka grupa članova KP Italije s Eduardom Dorigom⁶⁰, koja je vodila politiku suprotnu NOP-u i imala utjecaja i u Rovinju. Otpor KP Italije NOP-u davan je u nekim sredinama i poslije pada fašizma. Međutim, i u tim je redovima bilo sve više onih koji su inzistirali na uključivanju Talijana u NOP Istre kao jedinstveni antifašistički pokret.

Još u svibnju 1943. godine Ljubo Drndić piše da je u Puli rad bio ograničen zbog odbijanja talijanskih komunista da se priključe NOP-u Istre pod rukovodstvom KPH i napominje: »Čak moramo s njima da vodimo žučljive diskusije, jer među njima caruje još uvijek Druga internacionala.«⁶¹ Za Rovinj Silvo Milenić izvještava 6. kolovoza 1943. godine: »(...) oportunistam caruje. Trebat će mnogo napora i taktike da ih se pridobije za liniju Partije i NOB (...) To se uglavnom odnosi na centar (...) dok je okolica naš dobar elemenat.«⁶² Pitanju mobilizacije Talijana u Istri partijsko rukovodstvo posvetilo je posebni sastanak 25. i 26. kolovoza 1943. godine. Tada je naglašeno: »Tu se opet sastajemo s oportunizmom talijanske Kompartije, koja zauzima stav čekanja i štednje svojih snaga za povoljni politički momenat. Tu treba pristupiti energično (...) i postaviti već jednom na čisto odnos s tim grupama Talijana.«⁶³

Nema sumnje da se radilo o grupama talijanskih komunista, ali one su još uvijek imale vrlo jak utjecaj te ih je trebalo razbijati i to unutar njih samih. U tome su vrlo značajnu ulogu odigrali oni članovi KPI koji su prihvatili NOP pod rukovodstvom KPH. Već na početku rujna 1943. godine, ali dakako ne samo kao posljedica spomenutog sastanka partijskog rukovodstva već i ranijeg rada, pokazuju se prvi rezultati razbijanja tih grupa. Trećeg rujna 1943. godine Ljubo Drndić piše OK-u: »Drugovi KP Italije su se nekako makli. Čiste redove od oportunističke II internacionale i postavljaju temelje partiji tipa Lenjina. Pomalo shvaćaju da je linija NOB-e pravilna i moguća.«⁶⁴ Slično je 28. kolovoza pisao i Silvo Milenić.⁶⁵

Činjenica je ipak da su se talijanski komunisti u Istri službeno i masovnije priključili NOP-u tek poslije talijanske kapitulacije i njemačke ofenzive. Partijsko rukovodstvo izvještava OK-a 26. XI 1943. godine s održanog sastanka 26. i 27. listopada 1943. godine: »Sa drugovima Talijanima smo

⁵⁹ IHRPH, KP-268/419, iz političkog izvještaja Andrića OK-u 4. ožujka 1943.

⁶⁰ Neki suvremenici, npr. Giacomo Urbinz, tvrde da Dorigo uopće nije bio član KP. Josip Matas (v. bilj. 26) u svojim sjećanjima navodi: »Drugovi iz Pule izvjestili su me da brži razvitak NOP-a u samom gradu prilično ometa Edoardo Dorigo, poznati talijanski komunist« (188).

⁶¹ IHRPH, KP-269/476.

⁶² Dokument u MNRI.

⁶³ Citirano prema V. Antiću, *Priključenje...*, 67.

⁶⁴ Isto, 67—68.

⁶⁵ Isto, 68.

napokon postavili stvar na čisto. Oni pripadaju KPH i mi imamo pravo da ne primimo u našu Partiju sve one koji se smatraju članovima KPI. Stvorili smo jednu ćeliju od najboljih njihovih elemenata.«⁶⁶

Po mom mišljenju treba istaknuti, ali pitanje je za dublje proučavanje, da su od članova KP Italije NOP prihvatili najprije Hrvati i Slovenci kod kojih je tada mogao doći do izražaja ne samo klasni nego i nacionalni moment, kao što je nacionalni moment tada mogao imati presudnu ulogu za prihvaćanje odnosno neprihvatanje NOP-a u Istri od talijanskih članova KP Italije, jer se NOP borio i pod parolom sjedinjenja Istre s Jugoslavijom.⁶⁷

Potrebno je prisjetiti se još jedne vrlo važne činjenice. Padom fašizma u politici Italije prema Julijskoj krajini, dakle, i prema Istri, nije se ništa izmijenilo. Badoglio je bio podržavan od istih vojničkih i mnogih civilnih elemenata koji su podržavali fašizam. Badoglio u svojoj naredbi od 27. srpnja, kojom traži »nepomućeno« postivanje javnog reda naglašava da »svaki pokret mora biti ugušen u početku«, dok je general Rossi, oko polovice kolovoza 1943. godine naglasio da divizije razmještene po sjevernoj Italiji služe »za obranu javnog reda i za borbu protiv pobunjenika u Julijskoj krajini«.⁶⁸

Time se može tumačiti nazočnost i primjena fašističkih metoda kojima su se i dalje služili pojedini autoriteti i funkcionari što su bili sačuvali svoje položaje. Stanovništvo je tada očekivalo da će vrata zatvora biti otvorena. Međutim, straže su još pojačane. Pušteni su, doduše, na slobodu pojedini talijanski politički zatvorenici (što je bilo u skladu s Badoglievom proklamacijom o oslobađanju političkih zatvorenika), ali su Hrvati i Slovenci ostali i dalje u zatvoru, mnogi su upravo u to vrijeme uhapšeni, a godišta 1901. i 1902. bila su prisilno mobilizirana u specijalne bataljone.⁶⁹

Prema tome, iako je Italija 8. rujna kapitulirala pred zapadnim saveznicima, njena vlast je u Istri ostala i bila je branjena oružanim snagama. Tu je vlast međutim, doduše kad je bila najslabija, silom srušio sam naoružani narod pod vodstvom partijskog rukovodstva, članova Partije i NOO-a. Od tada je vlast NOO-a jedino priznata civilna vlast u Istri, što ostaje i u kasnijem periodu, u vrijeme njemačke okupacije, kad je obnovljena talijansko-fašistička vlast, ali koju su njemačke okupacione vlasti samo formalno držale.

Bez obzira na slabosti koje se mogu detaljnijom analizom pripisati i partijskom rukovodstvu i pojedinim članovima Partije i NOO-ima, revolucija je u Istri privedena kraju i od tada ona sebe brani od njemačke okupacione sile a ne više od talijanske vlasti.

⁶⁶ Dokument u MNRI.

⁶⁷ Mario Jedrejčić se prisjeća (u usmenom razgovoru s autorom) da je Venceu Mihiću, koji je 1944. godine bio u Puli zbog rada sa SKOJ-em, skrenuo pažnju da u ni kom slučaju ne govori o nacionalnoj problematici, da ne naglašava »hrvatstvo« Istre, već da nastupa jedino s klasno-revolucionarnim pitanjima.

⁶⁸ Prema G. Salvemini, Badoglio nella seconda guerra mondiale, Il Ponte, 1953, 311.

⁶⁹ U Puli, npr., kad su radnici današnjeg »Uljanika« demonstrirali 26. srpnja 1943. tražeći od Uprave da istjera fašiste i njihove simpatizere, bili su napadnuti od karabinjera. Devetog rujna 1943, kad su radnici zahtijevali oružje radi razoružanja njemačke posade u »Uljaniku«, napali su ih pitomci mornaričke podoficirske akademije i karabinjeri, kojom je prilikom bilo i žrtava.

Okružni NOO za Istru, formiran potkraj kolovoza 1943. godine, donosi 13. rujna povijesnu odluku, koja je bila izraz volje većine istarskog stanovništva, o sjedinjenju Istre s Hrvatskom. Istra, dakle, koja je u svojoj povijesti bila najduže pokrajina Austro-Ugarske, a nikad talijanska (ukoliko ne poistovjećujemo Veneciju s Italijom, što bi bilo krajnje pogrešno), osim 23 godine po Londonskom i Rapallskom ugovoru, želi, odnosno većina njenog stanovništva po svom prirodnom pravu želi, sjединiti se s Hrvatskom, i to onom koju je predstavljao ZAVNOH, garantirajući punu ravnopravnost svim Talijanima, osim onima koji su se ogriješili o osnovna ljudska i politička prava Hrvata u Istri.

Tu je odluku nešto kasnije prihvatio ZAVNOH, Sabor Istre u Pazinu 25. i 26. rujna, koji je izabrao Pokrajinski NOO, te AVNOJ na svom II zasjedanju. Tako je Istra svojom voljom i svojom revolucijom, a ne činom aneksije neke druge sile, postala sastavni dio nove Jugoslavije.⁷⁰

Kapitulaciju Italije dočekalo je stanovništvo Istre s neopisivim veseljem i u većini vjerojalo je da je time rat završen i sloboda osigurana. Mnogo ranije su politički radnici upoznavali ljude da će biti potrebno nastaviti borbu i poslije pada Italije.⁷¹

U prvim danima kapitulacije i ustanka partijsko rukovodstvo nije uspjelo zagospodariti situacijom; »(...) preuzimanje vlasti i materijala bilo je uglavnom improvizirano po hitno postavljenim, na nekim mjestima samozvanim, komandama mjesta, koje nisu uvijek bile dorasle (...).«⁷² Bilo je elemenata stihijnosti, ali i zloupotrebe nastale situacije. Partijsko rukovodstvo bilo je svjesno još mnogo ranije da samo neće moći savladati sve poteškoće na koje će nailaziti i da nije dovoljno osposobljeno za rukovođenje »takvim ogromnim radom na tako velikom i komplikovanom terenu.«⁷³ Ljubo Drndić bio je u tome, kao i uvijek, još u svibnju 1943. godine vrlo decidan i jasan. »Postavlja se pitanje: da li možemo garantirati da ćemo sa ovim snagama (misli na Partijsko rukovodstvo, op. M. M.) uspjeti držati *partijsku liniju* (...) da li ćemo sa osam partijaca uspjeti da odgojimo dovoljan broj rukovodioca, kad oko nas stotine konkretnih zadataka čeka na svoje rješenje?«⁷⁴ I u jednom i u drugom pitanju Drndić je dao mogućnost pozitivnom odgovoru, a zatim nastavlja: »Ali ono što nas najviše zanima jest: *Vrijeme* (...) vrijeme pred nama leti, leti i *ne čeka*, nosi sa sobom nove zadatke, a mi stojimo i gledamo što se to događa. (...) stotinu stvari započnemo a ne dovršimo.«⁷⁵

⁷⁰ Pravno i međunarodnopravno tumačenje tih odluka dao je F. Čulinović u Priključenje..., 99—122, pod naslovom: »Državno-pravno tumačenje odluka o priključenju Istre Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji«.

⁷¹ IHRPH, KP-286/7, iz izvještaja s baze 1, 29. VI 1943, u kojem, uz ostalo, stoji: »Inače se ljudima stalno izbija strah iz glave i tumači da će biti još borbe dok se ne postigne cilj, da će biti terora i reakcije makar oni stajali skrštenih ruku, a što je najvažnije da se bez truda i žrtava ne može postići sloboda, da si slobodu mora izvoštiti svaki narod sam.«

⁷² IHRPH, KP-286/17, iz izvještaja o prilikama u Istri u listopadu 1943.

⁷³ IHRPH, KP-269/498 iz izvještaja Partijskog rukovodstva Istre OK-u 17. lipnja 1943.

⁷⁴ P. Strčić, n. dj., 125.

⁷⁵ Isto, 126. V. i H. Buršić i M. Mikolić, Septembarski dani u Istri 1943. godine, *Istarski mozaik*, 5—6/1965, 207—214.

Politički su radnici bili malobrojni i bez iskustva s malobrojnim osposobljenim kadrovima iz redova radnika i seljaka. No, usprkos tome oni su u Istri vrlo mnogo učinili, jer je osnovna baza NOP-a sačuvana i nakon njemačke ofenzive. Neposredno poslije njemačke ofenzive oni su opet na okupu zajedno s vojnim rukovodstvom.

Dvadesetčetvrtog i 27. listopada 1943. godine negdje iznad Brudca, na punktu »Istra«, održan je sastanak partijskog rukovodstva kojem su prisustvovali: Silvo Milenić Lovro, Josip Matas Andrić, Milka Milenić, Vlado Juričić, Božo Kalčić, Ljubo Drndić Vladlen, Dušan Diminić, te Ante Cerovac u ime NOO-a, i Vence Mihić i Gašo Gašparović u ime SKOJ-a. Tom prilikom rukovodstvo je kritički i samokritički svestrano analiziralo rad, ukazalo na niz počinjenih grešaka, propusta u rukovođenju i u međusobnom ophođenju što je pridonijelo slabljenju discipline i borbene spremnosti. Donijet je zaključak o općoj reorganizaciji NOP-a i o uvođenju jake partijske discipline, o organizaciji agitpropa, jer je teško to bilo raditi preko Kotarskog komiteta Kastav. Zaključeno je, nadalje, da se u dogovoru s OŠ za Istru odmah pristupi formiranju manjih partijskih grupa po bazama, svugdje gdje to bude moguće itd.

U cilju što bolje i organiziranije vlasti NOO-a na sastanku je zaključeno da se pristupi formiranju kotarskih NOO-a, za što je bio zadužen Ante Cerovac Tonić, tajnik Izvršnog odbora PNOO-a za Istru. Izvršena je i kadrovska izmjena u Izvršnom odboru PNOO-a. U odbor su kooptirani: Alma Pikunić, Božo Kalčić i Ćiro Raner, a oslobođeni su dužnosti: dr Petar Burić, Ivan Červar, Josip Cetina, Giuseppe (pišu ga Josip) Budicin i Josip Daus. Nema više ni Vjekoslava Stranića koji je, zajedno s Ćirom Ranerom, Srećkom Štifanićem i Antom Maušom, predviđen za ZAVNOH. Sastav novog IO PNOO-a, u kojem su svi bili članovi KPH, osim jednog svećenika (Srećka Štifanića), bio je ovakav:

Joakim Rakovac, Ante Cerovac, Drago Ivančić, Miho Milanović, Silvija Kopitar, Alma Pikunić, Božo Kalčić, Ćiro Raner, Srećko Štifanić i Ante Mauša.⁷⁶

Od goleme važnosti za daljnji rad bilo je održavanje Partijskog savjetovanja 10. prosinca i Partijske konferencije 25. prosinca 1943. godine, te Konferencije SKOJ-a 29. prosinca 1943. godine — obiju u Račicama nedaleko od Buzeta. Tada su se iskristalizirala mnoga pitanja važna za partijsku disciplinu i za jedinstvene stavove u rukovođenju NOP-om.

Dvadesetpetog prosinca formiran je i izabran Oblasni komitet KPH za Istru (negdje se navodi i za Hrvatsko primorje) u koji su ušli iz Hrvatskog primorja: Mate (Kršulj), Dina Zlatić, Andrija Tus, Silvo Milenić Lovro i (Romano Glažar) Mladen⁷⁷, a iz Istre Josip Matas Andrić, Ljubo Drndić Vladlen i Dušan Diminić. Od njih do tada neposredno u Istri nisu djelovali: Mate Kršulj, Dina Zlatić, Andrija Tus i Romano Glažar Mladen ali ih je sada u Istru uputio CK KPH. Ponegdje se u literaturi spominju kao članovi Oblasnog komiteta, a vjerojatno su kasnije kooptirani, Viktor Hajon, Božo Glažar, Joakim Rakovac, Ante Drndić Stipe i Gašo Gašparović Vanjka.

⁷⁶ V. bilj. 47.

⁷⁷ Identifikacija pseudonima Mladen prema D. Ribarić, n. dj., 23.

U Istri je tada, tj. potkraj prosinca, bilo, što ne mora biti sasvim točno, 85 članova KPH (do kraja listopada bilo ih je 33), 36 kandidata (do kraja listopada 25) i 13 simpatizerskih aktiva sa 75 članova.⁷⁸ Manje-više svi su članovi Partije sačinjavali kotarska odnosno kasnije i okružna partijska rukovodstva, jer partijskih ćelija tada i nije bilo. Osnovana rukovodstva pozitivno su djelovala na daljnji razvoj NOP-a i oružane borbe i na stvaranje partijskih organizacija prijemom novih članova. Tada je bilo 10 kotarskih komiteta i to: Kastav, Kras, Motovun, Buzet, Rovinj, Žminj, Pula, Pazin, Čepić i Labin, dok su na teritoriju kotara Buje, Poreč i Tinjan bila svega po dva člana Partije.⁷⁹

Istodobno je došlo do konsolidacije vlasti NOO-a. Osim kadrovskih izmjena u PNOO-u do kraja 1943. godine i u prvim mjesecima 1944. godine, bila su formirana dva okružna, 8 kotarskih, 16 općinskih, 134 seoska NOO-a s ukupno 884 odbornika, a pristupilo se i organiziranju USAOHA i AFŽ.⁸⁰

NOP u Istri se tako u svega tri mjeseca nakon njemačke ofenzive, kad je bio zapao u krizu, potpuno politički i vojno osamostalio, te poučen iskustvom ušao u novu fazu svoga razvoja, koja predstavlja njegov kvalitativniji i kvantitativniji sadržaj.

SUMMARY

In Istria the national liberation movement had started in 1941, under very difficult conditions of work, as that territory had still been belonging to Italy. The majority of members of CP of Italy had not yet accepted the idea of national up-risal in those parts as a method of fighting against fascism; they had done it only after the capitulation of Italy on 8th September and after the German occupation. Then CPC through its District Committee for Croatian Coastal Area took on the leadership of the national movement there. As the whole territory was under police and military control, their work was more than difficult. But, by 1943, the movement in Istria had spread largely, numerous volunteers from Istria had already joined the troops in Gorski Kotar, and as the eventual capitulation of Italy had been excepted, there grew a necessity for a politically autonomous movement in Istria. Forming of the separate committee for Istria inside the CPC was of vital importance, as it had succeeded, together with other organizations of NLM, to complete the preparations for a mass armed up-risal; the committee openly guided the up-risal from the announcement of the capitulation of Italy.

10th March 1943 is taken as the date of creation of that committee in the village of Karojba. The date had been decided on from the narrations of the participants, but the archive documents from that period talk of 23rd April 1943 as *the* date. But, the committee had soon undergone some changes so that it was consolidated only towards the end of June 1943.

⁷⁸ Prema jednoj sačuvanoj stranici u fondusu fotokopija u MNRI. V. i bilj. 47, 63.

⁷⁹ Prema jednoj sačuvanoj stranici u funusu, fotokopija u MNRI.

⁸⁰ Isto.

The forming of a military committee for Istria was of an enormous importance too. The fact was that at the beginning the up-risal was lead by political workers and not by experienced military leadership. In order to organize control and maintain the military behaviour of the rebels, the CPC Committee for Istria initiated the creation of a Head-Quarter for Istrian and Slovene troops, and that was done a few days after the general armed up-risal had begun. However, that was clearly an improvisation of the military leadership, so that soon Croatian Central Head-Quarter had named an Operational Head-Quarter for Istria (the same had been done by Slovene Central H. Q. for Slovene coastal area). That H. Q. had been constituted on 23rd September 1943 in Pazin, and was lead by Savo Vukelić, the commander, and Joža Skočilić as political commissary. The H. Q. had immediately started to form fighting units: the First and the Second Istrian Partisan Brigade and a "unit" Učka. But those decisions had already come too late, because as early as 2nd October the Germans had started a strong offensive which had succeeded to paralyze the national liberation war in Istria. However, after the meeting of the political committee and military leadership towards the end of 1943 in Brgudac (Čičarija), where past events had been analyzed in details and concrete measures indispensable for further fighting had been carefully planned, the up-risal acquired a new quality: new, smaller partisan squads had been formed. In 1944 those had grown into batallions, brigades, while in August they became a division. That again caused the forming of District Committee for Istria, a District Committee of the Association of Communist Youth of Yugoslavia, District National Liberation Council and so forth.

One of the most important problems of NLM in Istria was the problem of mass mobilization. The Istrians had not been deciding to join partisans very easily, especially during the period until the capitulation of Italy; the psychological, social and economical reasons were numerous. It was difficult to leave the soil and make war in un-known parts, while at home there was still a relative peace without any excessive terrorising. Even the standard of life of Istrian worker and peasant was for the war-time relatively good. Another fact should also be considered: the inhabitants there had been either very young or very old as by the summer of 1943, the Italians had already had mobilized all men and even 17 year old youngsters for the special batallions.

Inspite of all that up-risal in Istria reached its final aim of overthrowing the organs of the Italian government (as Badoglio's government did not give up Istria after the capitulation) and in deciding on joining Istria to Croatia. The decision was accepted by TACNLC and ACNLY; thus, not by annexe but by a revolutionary decision, a revolutionary act and by people's will Istria became a constituent part of Yugoslavia.